

دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی

رساله جهت دریافت درجه دکترای تخصصی رشته برنامه‌ریزی درسی

عنوان

بررسی میزان همخوانی برنامه درسی قصد شده، اجرا شده و کسب شده مطالعات اجتماعی سال اول

دبیرستان در شهر تهران و ارائه الگوی مطلوب

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر حسن ملکی

استادان مشاور:

جناب آقای دکتر غلامعلی احمدی

جناب آقای دکتر علی دلاور

استادان داور:

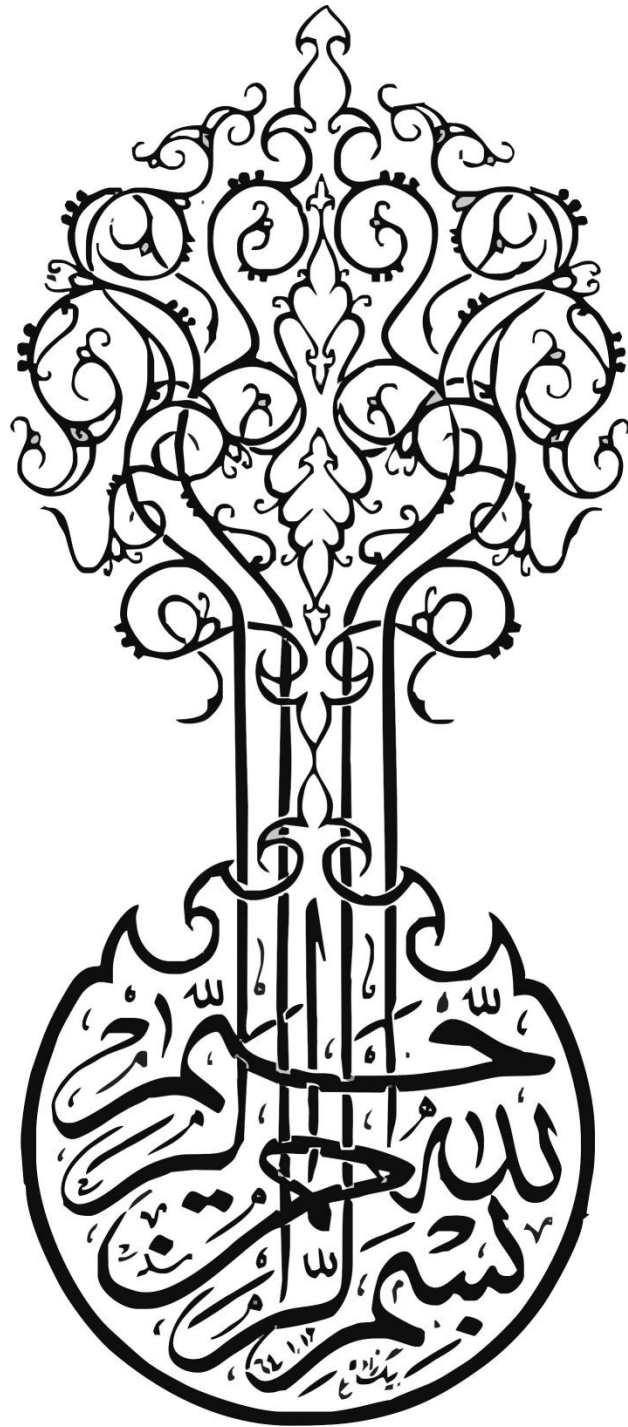
جناب آقای دکتر مصطفی نیکنامی

جناب آقای دکتر یحیی مهاجر

پژوهشگر:

محسن حاجی تبار فیروز جانی

فروردین ۱۳۹۲

تقديم:

به پدر و مادرم که چگونه زیستن را به من آموختند و همه اعضای خانواده‌ام که در دوران تحصیل، یار و پشتیبان من بودند. و به همه کسانی که به کار تعلیم و تربیت عشق می‌ورزند و با سوختن خود موجب تنویر اندیشه‌های دیگران می‌شوند.

تشکر و قدردانی:

پس از حمد و ثنای الهی، شاکر و سپاسگزارم که خداوند متعال با الطاف ربانی‌اش توفیق داد، نگارش این رساله را به پایان برسانم و به شکرانه این نعمت با خدای خود عهد می‌کنم دانشی که آموخته‌ام را در جهت رضای او و خدمت به خلق او بکار ببرم. اینک در رهگذر عمر فرصتی بدست آمد تا بخشی از زندگی خود را در کنار استادان فرزانه و شایسته‌ای به شاگردی بپردازم و حاصل تلمذ از آنان مثمر ثمر واقع شد بر خود فرض می‌دانیم که در کمال ادب و احترام مراتب سپاس و قدردانی خالصانه و صمیمانه را از همه آنان و همه کسانی که در این راه دشوار یاری‌ام کردند ابراز نمایم:

از محضر استاد فرهیخته و فرزانه **جناب آقای دکتر حسن ملکی** که همواره راهنما و راه‌گشای بنده در نگارش رساله و استاد اخلاق و الگوی علمی و عملی ما بوده‌اند و خواهند بود، صمیمانه تشکر و سپاسگزاری می‌نمایم.

از استادان فاضل و گرانقدرم، **جناب آقای دکتر علی دلاور** و **دکتر غلامعلی احمدی** که با راهنمایی‌ها و تذکرات خود، اینجانب را قرین الطاف خود قرار دادند، تشکر و سپاسگزاری می‌نمایم.

از استادان محترم داور **جناب آقای دکتر یحیی مهاجر** و **دکتر مصطفی نیکنامی** که بر بنده منت گذاشته و در مدت کوتاه رساله را مطالعه و امکان دفاع را فراهم نمودند، بسیار تشکر می‌کنم.

از همکاری بی‌دریغ **سرکار خانم دکتر فرشته افکاری** و دانشجویانش در دانشگاه آزاد تهران شمال در زمینه اجرای پرسشنامه‌ها و مشاهده از کلاس درس و **سرکار خانم فرشته انصاری** سرگروه محترم علوم اجتماعی منطقه ۱۴ تهران در زمینه تهیه سوالات آزمون مهارتی و دانشی و هماهنگی برای اجرا و همچنین **سرکار خانم مریم گرگانی فیروزجاه** در زمینه تایپ و ویرایش رساله، صمیمانه قدردانی و سپاسگزاری می‌نمایم.

از همکاری بی‌دریغ **سرکار خانم فروغ تیموریان** سرگروه محترم علوم اجتماعی کل شهر تهران، **سرکار خانم آریتا بیدقی**، **لیلا فریدونی** و **آقای بهزاد اندرز** اعضای گروه علوم اجتماعی شهر تهران و **سرکار خانم اکرم تصمیم قطعی** سرگروه محترم علوم اجتماعی منطقه ۴ تهران در زمینه هماهنگی برای اجرا پرسشنامه‌ها و آزمون‌ها صمیمانه قدردانی و سپاسگزاری می‌نمایم.

از استادان بزرگوار سه دوره تحصیلی‌ام جناب آقایان **دکتر سعید بهشتی**، **دکتر عباس عباس‌پور**، **دکتر علی اکبر سیف**، **دکتر مرتضی امین‌فر**، **دکتر محمود مهرمحمدی**، **دکتر حسن اسدزاده**، **دکتر احمد آقازاده**، **سرکار خانم فرشته مجیب**، **سرکار خانم مریم داداش‌زاده** و **سرکار خانم لیلی انگجی** که افتخار شاگردی را در محضرشان داشتم کمال تقدیر و تشکر را دارم.

از همکاری کارکنان دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی جناب آقایان **محمد حسین زندی** رئیس کتابخانه دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی در زمینه تهیه و خرید کتب لاتین، **علی رضا جعفری**، **ابوذر اصغری**، **رجبعلی مظاهری**، **علی رضا لهراسبی**، **سیروس ندرلو**، **مرتضایی‌فر** و **خانم‌ها شیرین کاویانی**، **مژگان خطیری**، **طاهره میر سعید جانی**، **کبری بابایی** و **لیلا مختارنیا** کمال تشکر و سپاسگزاری را دارم و از درگاه ایزد منان آرزوی تندرستی و توفیق روزافزون برایشان دارم.

در پایان از برادران بزرگوارم **دکتر حسن حاجی‌تبار** و **کاظم حاجی‌تبار** و دوستان بزرگوارم آقایان **مهندس حسین غلامعلی‌تبار**، **فیروزجائی**، **دکتر حسین کاویانی**، **دکتر حمید رضا مقامی**، **دکتر مرتضی حیدری**، **دکتر عیسی برقی**، **سید عبدالله قاسم‌تبار**، **سید نبی‌الله قاسم‌تبار**، **شعیب قاسمی**، **فرزاد زندی** و **محمود آری** که همگی این بزرگواران در انجام این رساله مشوق و حامی بنده بوده‌اند کمال تشکر و سپاسگزاری را دارم.

چکیده:

هدف: پژوهش حاضر میزان همخوانی برنامه‌درسی قصدشده، اجراشده و کسب‌شده مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان در شهر تهران را مورد مطالعه و بررسی قرار داده است. روش: این پژوهش از نوع پژوهش‌های توصیفی-تحلیلی است. جامعه مورد مطالعه این پژوهش، اعضای شورای برنامه‌ریزی مطالعات اجتماعی، مدیران، معلمان، سرگروه‌های آموزشی و دانش‌آموزان سال اول دبیرستان بوده است. حجم نمونه پژوهش شامل ۲۰ مدیر، ۲۰۰ دانش‌آموز، ۱۹ سرگروه آموزشی مطالعات اجتماعی شهر تهران، ۶۰ دانش‌آموز به عنوان نمایندگان گروه‌های دانش‌آموزان و ۵۲ معلم بودند. برای معلمان و مدیران، دانش‌آموزان و نمایندگان دانش‌آموزان از روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای چند مرحله‌ای استفاده شد. داده‌های مورد نیاز بر اساس مطالعه و تحلیل کلیه اسناد مربوطه به برنامه‌ریزی مطالعات اجتماعی، نظر سنجی از اعضای شورای برنامه‌ریزی مطالعات اجتماعی، مدیران، معلمان، سرگروه‌های آموزشی، دانش‌آموزان، اجرای آزمون دانشی، مهارتی و نگرشی، میانگین نمرات مستمر و پایانی و مشاهده ۲۰ کلاس درس مطالعات اجتماعی در شهر تهران گردآوری شده است.

یافته‌ها: نتایج این پژوهش، ضمن ارائه تصویری روشن از برنامه درسی مطالعات اجتماعی در سه مرحله یاد شده حاکی از آن است، با آن‌که برنامه درسی مطالعات اجتماعی، طرح نسبتاً مناسبی دارد اما در مرحله اجرا با مشکلات متعددی مانند ناکافی بودن آموزش معلمان، عدم دسترسی به امکانات مورد نیاز برای آموزش، سنگینی محتوا و ... روبه‌رو است. همچنین بر اساس بررسی نمرات دانش‌آموزان در طول سال تحصیلی و نتایج سه آزمون دانشی، مهارتی و نگرشی، عملکرد دانش‌آموزان در آزمون دانشی خوب بوده اما آزمون مهارتی در حد رضایت بخش بوده در حالی که عملکرد دانش‌آموزان در آزمون نگرشی ضعیف بوده است. بنابراین با توجه به ضعف‌های مشاهده شده در اجرا و همچنین تحقق نیافتن هدف‌های نگرشی و مهارتی، لازم است شورای برنامه‌ریزی مطالعات اجتماعی، مدیران و معلمان با تلاش بیشتر، راهکارهای مناسب در زمینه کاهش ناهماهنگی‌ها موجود در سه برنامه درسی قصدشده، اجراشده و کسب‌شده مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان ارائه دهند.

کلیدواژه: برنامه‌درسی، برنامه‌درسی قصدشده، برنامه‌درسی اجراشده، برنامه‌درسی کسب‌شده

فهرست مطالب

۱	فصل اول: کلیات تحقیق.....
۲	۱-۱- مقدمه .....
۳	۲-۱- بیان مسئله .....
۶	۳-۱- ضرورت و اهمیت تحقیق.....
۸	۴-۱- هدفهای تحقیق .....
۸	۵-۱- سوالهای تحقیق.....
۱۰	۶-۱- تعریف مفاهیم و واژگان اختصاصی طرح .....
۱۲	فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه تحقیق.....
۱۴	۱-۲- مقدمه .....
۱۴	۲-۲- مفهوم برنامه‌درسی .....
۱۸	۳-۲- انواع برنامه درسی .....
۱۹	۱-۳-۲- برنامه‌ی درسی توصیه شده .....
۲۰	۲-۳-۲- برنامه‌ی درسی مکتوب(نوشته شده).....
۲۱	۳-۳-۲- برنامه درسی حمایت شده .....
۲۲	۴-۳-۲- برنامه درسی تدریس شده .....
۲۲	۵-۳-۲- برنامه درسی آزمون شده .....
۲۳	۶-۳-۲- برنامه درسی یاد گرفته شده .....
۲۴	۷-۳-۲- برنامه درسی پنهان(مخفی) .....
۲۴	۸-۳-۲- برنامه درسی پوچ .....
۲۶	۴-۲- اجزاء کلیدی در طراحی برنامه‌ی درسی .....
۲۸	۵-۲- عناصر برنامه‌ی درسی .....
۲۹	۱-۵-۲- منطقی .....
۲۹	۲-۵-۲- هدف‌ها .....

۳۰	..... محتوا ۳-۵-۲
۳۱	..... ارزشیابی ۴-۵-۲
۳۲	..... راهبردهای یاددهی- یادگیری ۵-۵-۲
۳۳	..... فعالیت‌های یادگیری ۶-۵-۲
۳۴	..... مواد و منابع ۷-۵-۲
۳۵	..... گروه‌بندی ۸-۵-۲
۳۶	..... زمان ۹-۵-۲
۳۸	..... مکان ۱۰-۵-۲
۳۸	..... الگوهای طراحی برنامه درسی ۶-۲
۳۹	..... برنامه درسی موضوع محور ۱-۶-۲
۴۰	..... برنامه درسی گسترده ۲-۶-۲
۴۱	..... برنامه درسی هسته‌ای (الزامی) ۳-۶-۲
۴۲	..... برنامه درسی ماریجی ۴-۶-۲
۴۲	..... یادگیری تا حد تسلط ۵-۶-۲
۴۳	..... برنامه درسی مسئله محور ۶-۶-۲
۴۴	..... معیارهای طراحی برنامه درسی ۷-۲
۴۴	..... وسعت و دامنه ی برنامه درسی ۱-۷-۲
۴۴	..... توالی ۲-۷-۲
۴۵	..... استمرار ۳-۷-۲
۴۵	..... انسجام ۴-۷-۲
۴۵	..... تعادل ۵-۷-۲
۴۵	..... الگوهای تدوین برنامه درسی ۸-۲
۴۶	..... الگوی (AIM) ۱-۸-۲
۴۶	..... الگوی تایلر ۲-۸-۲
۴۷	..... اجزای دوازده گانه الگوی آلیوا ۳-۸-۲

کاربرد الگو آلیوا ..... Error! Bookmark not defined.

- ۲-۸-۴- الگوی سیلور و الکساندر ۵۰
- ۲-۸-۵- الگوی مک دونالد ۵۳
- ۲-۸-۶- الگوی گزینشی زایس ۵۴
- ۲-۸-۷- الگوی برنامه درسی اکر ۵۵
- ۲-۹-۹- اجرای برنامه درسی ۵۶
- ۲-۹-۱- دیدگاه و رویکرد حاکم بر اجرای برنامه درسی ۵۸
- ۲-۹-۱-۱- دیدگاه تفکیکی / مرحله گرا ۵۹
- ۲-۹-۱-۲- دیدگاه ترکیبی / وحدت گرا ۵۹
- ۲-۹-۱-۳- رویکرد تربیتی ۵۹
- ۲-۹-۱-۴- رویکرد مهندسی ۶۰
- ۲-۹-۲- عوامل مؤثر بر اجرای برنامه درسی ۶۰
- ۲-۹-۲-۱- کسب توافق ذینفعان ۶۱
- ۲-۹-۲-۲- تدارک لوازم اجرا ۶۲
- ۲-۹-۲-۳- آماده‌سازی دست‌اندرکاران ۶۲
- ۲-۹-۲-۴- نظارت ۶۳
- ۲-۹-۳- روش و سبک اجرای برنامه درسی ۶۴
- ۲-۹-۳-۱- اجرای برنامه با پذیرش قسمتی از برنامه جاری (موجود) ۶۴
- ۲-۹-۳-۲- اجرای برنامه جدید از نخستین مرحله با حذف همزمان برنامه جاری ۶۴
- ۲-۹-۳-۳- اجرای برنامه ی جدید از نخستین مرحله با حفظ همزمان برنامه جاری ۶۵
- ۲-۹-۴-۱- هماهنگی برنامه درسی مکتوب و برنامه درسی تدریس شده ۶۵
- ۲-۹-۴-۲- هماهنگی برنامه ی درسی پنهان با برنامه درسی یادگرفته شده ۶۵
- ۲-۹-۴-۳- هماهنگی برنامه های درسی تدریس شده و یادگرفته شده ۶۶
- ماهیت و اهمیت شکاف ۶۷
- عوامل دانش آموزی ۶۷

عوامل تسهیل کننده ی آموزش معلم	۶۸
عوامل موثر در هماهنگی سطوح برنامه درسی	۶۹-۹-۲
نقش نظام برنامه ریزی درسی در هماهنگی سطوح برنامه درسی	۶۹-۱-۵-۹-۲
نقش روش های تدریس (ویژگی های اجرا و مجری) در هماهنگی برنامه های درسی	۷۰-۲-۵-۹-۲
نقش سبک های یادگیری و مهارت های مطالعه و انگیزهی پیشرفت دانشجو در هماهنگی سطوح برنامه درسی	۷۲-۳-۵-۹-۲
ارزشیابی برنامه درسی	۷۴-۱۰-۲
الگوهای ارزشیابی	۷۵-۱-۱۰-۲
الگوی هدف-محور تایلر	۷۵-۱-۱-۱۰-۲
الگوی زمینه- درونداد- فرایند- برونداد استافل بیم	۷۷-۲-۱-۱۰-۲
الگوی هدف- آزاد اسکریون	۷۸-۳-۱-۱۰-۲
الگوی پاسخگوی استیک	۷۹-۴-۱-۱۰-۲
الگوی خبرگی آیزنر	۸۱-۵-۱-۱۰-۲
الگوی ارزشیابی تصمیم - مدارآلکین	۸۲-۶-۱-۱۰-۲
جمع بندی الگوهای ارزشیابی	۸۳-۷-۱-۱۰-۲
جایگاه ارزشیابی در فرایند طراحی ، تدوین و اجرای برنامه درسی	۸۳-۲-۱۰-۲
مراحل ارزشیابی برنامه درسی	۸۴-۳-۱۰-۲
نقش ارزشیابی در هر یک از مراحل برنامه ریزی درسی	۸۵-۳-۱۰-۲
ارزشیابی در مرحله نیازسنجی و تعیین هدف های کلی برنامه	۸۵-۱-۳-۱۰-۲
ارزشیابی در مرحله گزینش و سازمان دهی محتوای برنامه (ارزشیابی نمونه برنامه)	۸۵-۲-۳-۱۰-۲
ارزشیابی نسخه اولیه برنامه درسی (آزمایش اولیه و تجدید نظر)	۸۷-۳-۳-۱۰-۲
ارزشیابی از طریق اجرای آزمایشی برنامه	۸۸-۴-۳-۱۰-۲
ارزشیابی اجرای سراسری برنامه (ارزشیابی مجموعی و کنترل کیفیت برنامه)	۸۹-۵-۳-۱۰-۲
اقدامات مورد نیاز برای تدوین طرح ارزشیابی از یک برنامه درسی	۹۰-۴-۱۰-۲
تعیین هدف های ارزشیابی	۹۰-۱-۴-۱۰-۲
انتخاب الگوی ارزشیابی	۹۰-۲-۴-۱۰-۲

- ۹۱-۲-۱۰-۳- تعریف متغیرهای مورد ارزشیابی ۹۱
- ۹۱-۲-۱۰-۴- انتخاب معیارهای ارزشیابی ۹۱
- ۹۱-۲-۱۰-۵- تعیین پرسش‌های ویژه ارزشیابی ۹۱
- ۹۲-۲-۱۰-۶- روش و ابزارهای گردآوری داده‌ها ۹۲
- ۹۲-۲-۱۰-۷- تعیین روش تجزیه و تحلیل داده‌ها و تولید اطلاعات ۹۲
- ۹۲-۲-۱۰-۸- تفسیر نتایج ارزش‌یابی برای قضاوت و ارائه پیشنهادها ۹۲
- ۹۳-۲-۱۰-۵- زمینه‌های مختلف برای ارزشیابی برنامه‌های درسی ۹۳
- ۹۳-۲-۱۰-۱- ارزشیابی وضعیت موجود نظام آموزشی (و رابطه آن با برنامه‌درسی) ۹۳
- ۹۳-۲-۱۰-۲- ارزشیابی به منظور طراحی برنامه‌درسی ۹۳
- ۹۴-۲-۱۰-۳- ارزشیابی اجرای برنامه‌درسی ۹۴
- ۹۴-۲-۱۰-۴- ارزشیابی به منظور بهبود برنامه‌درسی ۹۴
- ۹۴-۲-۱۰-۵- ارزشیابی به منظور تأیید برنامه‌درسی ۹۴
- ۹۵-۲-۱۰-۶- چالش‌های موجود در ارزشیابی برنامه ۹۵
- ۹۶-۲-۱۰-۱- رهبری و ارزشیابی ۹۶
- ۹۶-۲-۱۰-۲- تکنولوژی و ارزشیابی ۹۶
- ۹۷-۲-۱۱- تربیت اجتماعی ۹۷
- ۹۸-۲-۱۱-۱- اهمیت تربیت اجتماعی ۹۸
- ۹۸-۲-۱۱-۲- مدرسه عامل مؤثر تربیت اجتماعی ۹۸
- ۹۹-۲-۱۱-۳- تربیت اجتماعی در برنامه‌های درسی دوره متوسطه ۹۹
- ۹۹-۲-۱۱-۴- تربیت اجتماعی و مطالعات اجتماعی ۹۹
- ۱۰۰-۲-۱۱-۵- ضرورت آموزش مطالعات اجتماعی ۱۰۰
- ۱۰۰-۲-۱۲- پیدایش برنامه درسی مطالعات اجتماعی ۱۰۰
- ۱۰۱-۲-۱۲-۱- تعریف مطالعات اجتماعی ۱۰۱
- ۱۰۲-۲-۱۲-۲- تاریخچه ی مطالعات اجتماعی ۱۰۲
- ۱۰۳-۲-۱۲-۳- فرق علوم اجتماعی و مطالعات اجتماعی ۱۰۳

- ۱۰۳ ..... ۲-۱۲-۴- مبانی برنامه درسی مطالعات اجتماعی
- ۱۰۵ ..... ۲-۱۲-۵- رویکردهای ضد و نقیض در مطالعات اجتماعی
- ۱۰۶ ..... ۲-۱۲-۶- هدف در برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی
- ۱۱۰ ..... ۲-۱۲-۷- محتوادر برنامه درسی مطالعات اجتماعی
- ۱۱۱ ..... ۲-۱۲-۷-۱- اصول و معیارهای انتخاب محتوا از دیدگاه مطالعات اجتماعی
- ۱۱۳ ..... ۲-۱۲-۷-۲- اصول و معیارهای انتخاب تجربیات یادگیری از دیدگاه مطالعات اجتماعی
- ۱۱۴ ..... ۲-۱۲-۸- شیوه‌های سازماندهی برنامه درسی مطالعات اجتماعی
- ۱۱۴ ..... ۲-۱۲-۸-۱- شیوه‌ی سازماندهی مجزا از هم یا رشته‌ای
- ۱۱۵ ..... ۲-۱۲-۸-۲- شیوه سازماندهی تلفیقی یا در هم تنیده
- ۱۱۵ ..... ۲-۱۲-۹- راهبردهای یاددهی - یادگیری برنامه درسی مطالعات اجتماعی
- ۱۱۸ ..... ۲-۱۲-۱۰- ارزشیابی برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی
- ۱۲۰ ..... ۲-۱۳-۱۳- پیشینه پژوهش
- ۱۲۰ ..... ۲-۱۳-۱- در داخل کشور
- ۱۲۵ ..... ۲-۱۳-۲- در خارج از کشور
- ۱۲۹ ..... ۲-۱۳-۳- جمع بندی پیشینه پژوهشی
- ۱۳۰ ..... ۲-۱۴- جمع بندی و نتیجه گیری فصل دوم
- ۱۳۷ ..... **فصل سوم: روش تحقیق**
- ۱۳۵ ..... ۳-۱- مقدمه
- ۱۳۵ ..... ۳-۲- روش تحقیق
- ۱۳۵ ..... ۳-۴- متغیرها یا ملاک‌های ارزشیابی برنامه درسی مطالعات اجتماعی
- ۱۳۷ ..... ۳-۵- داده‌های مورد نیاز برای ارزشیابی برنامه درسی مطالعات اجتماعی
- ۱۳۸ ..... ۳-۶- تعریف جامعه و روش نمونه گیری
- ۱۴۰ ..... ۳-۷- ابزارهای گردآوری داده‌ها
- ۱۴۶ ..... ۳-۸- روش تعیین روایی و پایایی ابزارهای ارزشیابی مطالعات اجتماعی
- ۱۴۶ ..... ۳-۸-۱- روش تعیین روایی ابزارهای طرح

۱۴۸	۳-۸-۲- روش تعیین پایایی ابزارهای طرح
۱۴۹	۳-۹- روش‌های آماری تجزیه و تحلیل داده‌ها
۱۵۳	فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده‌ها
۱۵۱	۴-۱- مقدمه
۱۵۲	۴-۲- بخش برنامه درسی قصد شده
۱۸۵	۴-۳-۱- گزارش نظرات کارشناسان، برنامه ریزان و مؤلفان کتاب و برگه خلاصه اطلاعات
۱۵۲	۴-۳-۳- بخش برنامه درسی اجرا شده
۱۸۵	۴-۳-۱- گزارش نظرات معلمان در مورد کیفیت و نحوه اجرای برنامه درسی مطالعات اجتماعی
۱۸۵	۴-۳-۲- گزارش نظرات مدیران در مورد کیفیت و نحوه اجرای برنامه درسی مطالعات اجتماعی
۱۸۵	۴-۳-۳- گزارش نظرات دانش‌آموزان در مورد کیفیت و نحوه اجرای برنامه درسی مطالعات اجتماعی
۱۹۱	۴-۳-۴- گزارش تجزیه و تحلیل حاصل از مشاهده فرآیند تدریس معلمان مطالعات اجتماعی
۱۹۴	۴-۳-۵- گزارش تجزیه و تحلیل کیفی مصاحبه با اعضای گروه‌های مطالعات اجتماعی
۲۰۴	۴-۳-۶- گزارش تجزیه و تحلیل کیفی نظرات نمایندگان گروه‌های دانش‌آموزان
۲۰۶	۴-۴- بخش برنامه درسی کسب شده
۲۰۶	۴-۴-۱- گزارش عملکرد دانش‌آموزان در سه آزمون دانشی، مهارتی، نگرشی مربوط به مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان
۲۰۸	۴-۴-۲- گزارش عملکرد دانش‌آموزان در دو آزمون مستمر و پایانی مربوط به مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان
۲۱۰	فصل پنجم: بحث و نتیجه‌گیری
۲۱۰	۵-۱- مقدمه
۲۱۱	۵-۲- پرسش‌های مربوط به برنامه‌درسی قصدشده
۲۱۶	۵-۳- پرسش‌های مربوط به برنامه‌درسی اجرا شده
۲۳۰	۵-۴- پرسش‌های مربوط به برنامه‌درسی کسب‌شده
۲۳۹	۵-۵- پیشنهادهاى کاربردى و عملى
۲۴۳	۵-۶- پیشنهادهاى پژوهشى
۲۴۳	۵-۷- محدودیت‌ها
۲۴۴	فهرست منابع

۲۷۸	الف) منابع فارسی .....
۲۴۹	ب) منابع انگلیسی .....
۲۵۶	فهرست پیوست ها .....
۲۵۷	پیوست شماره (۱) نظر سنجی از معلمان مجری برنامه آموزش مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان .....
۲۶۳	پیوست شماره (۲) پرسشنامه نظر سنجی از مدیران در مورد برنامه آموزش مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان .....
۲۶۵	پیوست شماره (۳) پرسشنامه نظر سنجی از دانش آموزان .....
۲۶۷	پیوست شماره (۴) فرم سوالات مرتبط با اعضای شورای شورای برنامه ریزی و مولفان کتاب مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان ...
۲۶۹	پیوست شماره (۵) فرم سئوالات مربوط به جلسه بحث و گفتگو با اعضای گرو ههای آموزشی مطالعات اجتماعی .....
۲۷۰	پیوست شماره (۶) فرم مصاحبه با نمایندگان گروههای دانش آموزان در مورد مسائل و مشکلات برنامه درسی مطالعات .....
۲۷۱	پیوست شماره (۶) فرم چک لیست مشاهده برنامه اجرا شده مطالعات اجتماعی .....
۲۷۳	پیوست شماره (۸) آزمون عملکردی (مهارتی) مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان .....
۲۷۴	پیوست شماره (۹) آزمون دانشی مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان .....
۲۷۶	پیوست شماره (۱۰) پرسشنامه نگرش سنجی از دانش آموزان .....
۲۷۷	پیوست شماره (۱۱) پرسشنامه نظر خواهی از صاحب نظران برنامه درسی و اعضای شورا .....

فهرست جدول

- جدول (۱-۲) تعاریف تجویزی برنامه‌ی درسی..... ۳۲
- جدول (۲-۲) تعاریف توصیفی برنامه‌ی درسی..... ۳۳
- جدول (۳-۲) رابطه بین انواع برنامه درسی..... ۴۳
- جدول (۴-۲) پنج رویکرد مربوط به مطالعات اجتماعی..... ۱۲۵
- جدول شماره (۱-۳) نمونه های منتخب از مدارس، مدیران، معلمان و دانش آموزان به تفکیک مناطق آموزش و پرورش شهر تهران..... ۱۵۹
- جدول شماره (۳-۳): ضریب آلفای کرانباخ برای هر یک از ابزارهای طرح..... ۱۶۹
- جدول شماره (۱-۴) توزیع مدرک و رشته تحصیلی معلمان..... ۱۸۳
- جدول شماره (۲-۴) توزیع سابقه خدمت و سابقه تدریس معلمان..... ۱۸۳
- جدول شماره (۳-۴) ارزیابی کیفیت اجرای دوره‌ها از نظر معلمان..... ۱۸۴
- جدول شماره (۵-۴) ارزیابی میزان تاثیر دوره‌ها بر کیفیت کار معلمان در آموزش مطالعات اجتماعی..... ۱۸۴
- جدول شماره (۶-۴) شاخص‌های آماری تحلیل فراوانی میزان تأثیر دوره‌ها بر کیفیت کار معلمان..... ۱۸۵
- جدول شماره (۷-۴) میزان همکاری مدیران در اجرای برنامه آموزش مطالعات اجتماعی..... ۱۸۵
- جدول شماره (۸-۴) میزان همکاری والدین دانش‌آموزان در اجرای برنامه آموزش مطالعات اجتماعی..... ۱۸۶
- جدول شماره (۹-۴) میزان علاقه دانش‌آموزان به یادگیری درس مطالعات اجتماعی..... ۱۸۶
- جدول شماره (۱۰-۴) میزان رضایت معلمان از آموزش مطالعات اجتماعی..... ۱۸۶
- جدول شماره (۱۱-۴) قابلیت اجرایی روش‌های تدریس پیشنهاد شده در کتاب راهنما از دید معلمان..... ۱۸۷
- جدول شماره (۱۲-۴) قابلیت اجرایی روش‌های ارزشیابی پیشنهاد شده در کتاب راهنما از دید معلمان..... ۱۸۷
- جدول شماره (۱۳-۴) میزان استفاده معلمان از مهارت‌های اجتماعی در زمان اجرا..... ۱۸۷
- جدول شماره (۱۴-۴) میزان استفاده معلمان از روش تدریس پیشنهاد شده در کتاب راهنما در زمان اجرا..... ۱۸۸
- جدول شماره (۱۵-۴) میزان استفاده معلمان از ابزارهای ارزشیابی در کتاب راهنما در زمان اجرا..... ۱۸۹
- جدول شماره (۱۶-۴) نظرات معلمان در مورد شیوه‌های ارزش‌یابی مطالعات اجتماعی..... ۱۸۹
- جدول شماره (۱۸-۴) توزیع ویژگی‌های برنامه درسی مطالعات اجتماعی از نظر معلمان..... ۱۹۱
- جدول شماره (۱۹-۴) شاخص‌های آماری تحلیل فراوانی مربوط به ویژگی‌های برنامه درسی مطالعات اجتماعی از نظر معلمان..... ۱۹۷
- جدول شماره (۲۰-۴) توزیع نظرات معلمان در مورد کیفیت کتاب معلم مطالعات اجتماعی و شاخص‌های آماری تحلیل فراوانی مربوط به آن..... ۱۹۸

جدول (۴-۲۱) بررسی جنبه‌های مثبت و منفی برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره دبیرستان از نظر مدیران و شاخص‌های آماری تحلیل فراوانی مربوط به آن.....۲۰۳

جدول شماره (۴-۲۲) توزیع جمعیت دانش‌آموزان.....۲۰۸

جدول شماره (۴-۲۳) توزیع نظرات دانش‌آموزان در مورد علاقه به یادگیری مطالعات اجتماعی در مقایسه با سایر دروس و شاخص‌های آماری تحلیل فراوانی مربوط به آن.....۲۰۸

جدول شماره (۴-۲۴) توزیع نظرات دانش‌آموزان در مورد اهمیت دهی به یادگیری مطالعات اجتماعی در مقایسه با سایر دروس و شاخص‌های آماری تحلیل فراوانی مربوط به آن.....۲۰۹

جدول شماره (۴-۲۵) توزیع نظرات دانش‌آموزان نسبت به علاقه‌شان به تصاویر کتاب و شاخص‌های آماری تحلیل فراوانی مربوط به آن.....۲۰۹

جدول شماره (۴-۲۶) توزیع نظرات دانش‌آموزان در مورد میزان اثر تصاویر جدول‌ها و نمودارهای کتاب مطالعات اجتماعی به یادگیری بیشتر و شاخص‌های آماری تحلیل فراوانی مربوط به آن.....۲۱۰

جدول شماره (۴-۲۷) توزیع نظرات دانش‌آموزان در مورد میزان علاقه‌شان به انجام فعالیت‌های درس مطالعات اجتماعی و شاخص‌های آماری تحلیل فراوانی مربوط به آن.....۲۱۰

جدول شماره (۴-۲۸) توزیع نظرات دانش‌آموزان در مورد توانایی‌شان نسبت به تکالیف و تمرین‌های درس مطالعات اجتماعی و شاخص‌های آماری تحلیل فراوانی مربوط به آن.....۲۱۱

جدول شماره (۴-۲۹) توزیع نظرات دانش‌آموزان در مورد توانایی‌شان نسبت به انجام امتحانات درس مطالعات اجتماعی و شاخص‌های آماری تحلیل فراوانی مربوط به آن.....۲۱۲

جدول شماره (۴-۳۰) توزیع نظرات دانش‌آموزان نسبت به نحوه تدریس معلم درس مطالعات اجتماعی و شاخص‌های آماری تحلیل فراوانی مربوط به آن.....۲۱۲

جدول شماره (۴-۳۱) توزیع نظرات دانش‌آموزان به انجام کار گروهی توسط معلم‌شان و شاخص‌های آماری تحلیل فراوانی مربوط به آن.....۲۱۳

جدول شماره (۴-۳۲) توزیع نظرات دانش‌آموزان در مورد امتحان کلاسی توسط معلم‌شان و شاخص‌های آماری تحلیل فراوانی مربوط به آن.....۲۱۳

جدول شماره (۴-۳۳) توزیع نظرات دانش‌آموزان در مورد معرفی کتاب، مجله یا سایت توسط معلم‌شان و شاخص‌های آماری تحلیل فراوانی مربوط به آن.....۲۱۴

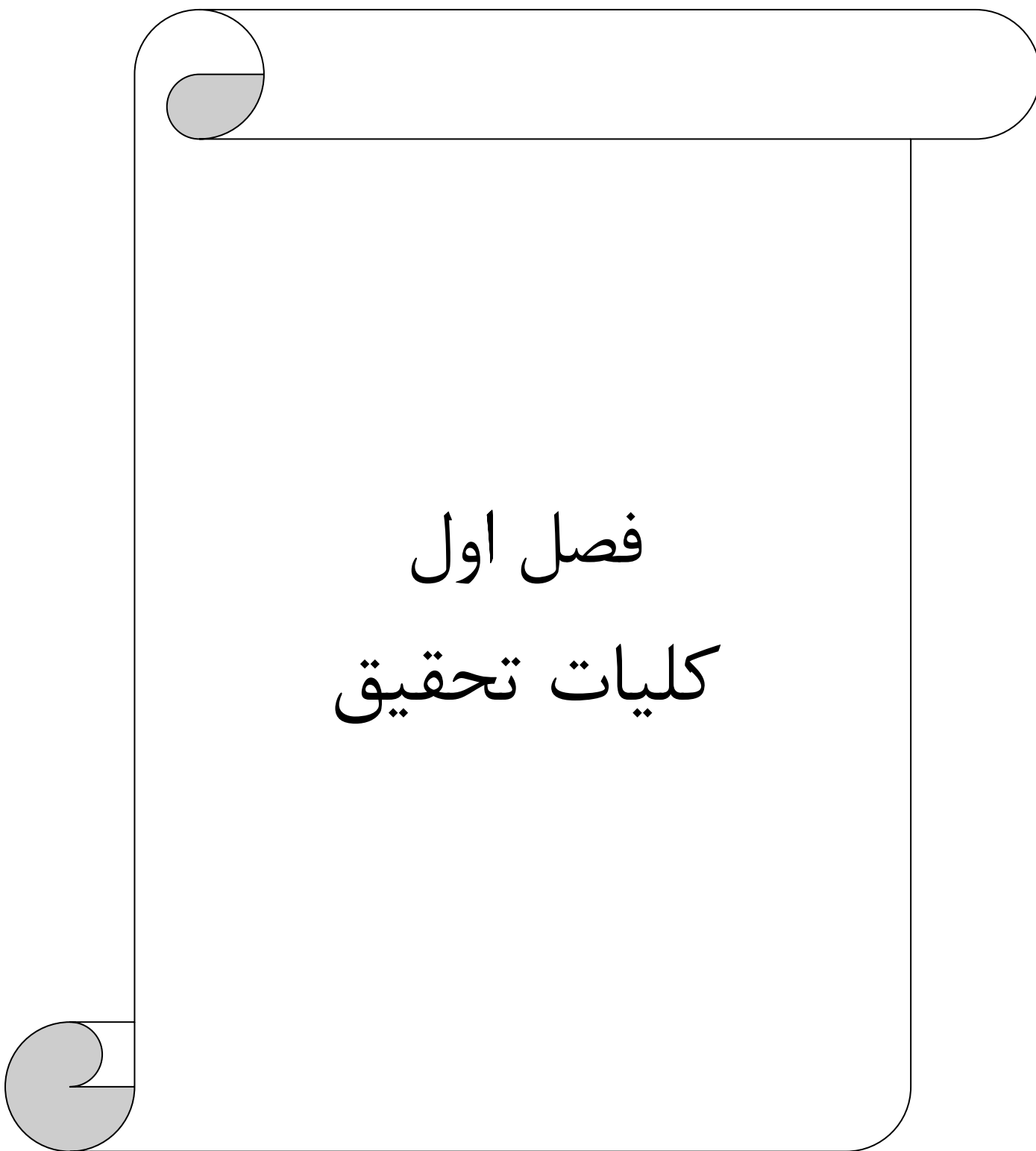
جدول شماره (۴-۳۴) توزیع نظرات دانش‌آموزان در مورد استفاده معلمان از روش‌های مختلف تدریس.....۲۱۴

- جدول شماره (۴-۳۵) توزیع نظرات مشاهده گران در مورد مشاهدات خود از کلاسهای درس و شاخص های آماری تحلیل فراوانی اطلاعات مربوط به فرم مشاهده از کلاس درس.....۲۱۶
- جدول شماره (۴-۳۶) توزیع نظرات مشاهده گران در مورد روش تدریس معلمان در زمان اجرا.....۲۱۸
- جدول شماره (۴-۳۷) توزیع نظرات مشاهده گران در مورد ابزارهای ارزشیابی مورد استفاده توسط معلمان...۲۱۸
- جدول شماره (۴-۳۸) مشکلات یادگیری دانش آموزان در فصل اول: (شکل گیری زندگی اجتماعی).....۲۲۶
- جدول شماره (۴-۳۹) مشکلات یادگیری دانش آموزان در فصل دوم و سوم: (نظام اجتماعی و خانواده).....۲۲۷
- جدول شماره (۴-۴۰) مشکلات یادگیری دانش آموزان در فصل چهارم و پنجم: (نظام اقتصادی و سیاسی).....۲۲۷
- جدول شماره (۴-۴۱) جدول مقایسه ای میانگین عملکرد دانش آموزان در آزمون های دانشی، مهارتی و نگرشی...۲۳۱
- جدول شماره (۴-۴۲) تحلیل واریانس یک طرفه متغیرهای دانش، مهارت و نگرش مربوط به ارزشیابی.....۲۳۲
- جدول شماره (۴-۴۳) مقایسه میانگین ها به روش توکی.....۲۳۲
- جدول شماره (۴-۴۴) جدول مقایسه ای میانگین عملکرد دانش آموزان در آزمونهای مستمر و پایانی.....۲۳۲
- جدول (۵-۱) میزان هماهنگی سه برنامه درسی قصدشده، اجرا شده و کسب شده.....۲۸۱

فهرست اشکال

- شکل (۱-۲) تعاملات اجزای برنامه‌ی درسی..... ۴۳
- شکل (۲-۲) الگوی برنامه‌درسی (AIM)..... ۶۶
- شکل (۳-۲) الگوی برنامه‌درسی تایلر..... ۶۸
- شکل (۴-۲) الگوی برنامه‌درسی اُلیوا..... ۷۰
- شکل (۵-۲) الگوی برنامه‌درسی سیلور و الکساندر..... ۷۲
- شکل (۶-۲) الگوی برنامه‌درسی مک دونالد..... ۷۳
- شکل (۷-۲) الگوی برنامه‌درسی زایس..... ۷۵
- شکل (۹-۲) الگوی برنامه‌درسی اکر..... ۷۶

فصل اول

کلیات تحقیق

بی‌گمان در دوران معاصر، تعلیم و تربیت یکی از مهمترین فعالیت‌های بشر در تمامی جوامع محسوب می‌گردد. پیچیدگی فزاینده ساختارهای اجتماعی و لزوم تربیت و آماده‌سازی شهروندان برای زندگی در محیط تحول‌یابنده از یک سو، و تعدد دیدگاه‌ها و نقطه‌نظرات ایدئولوژیک در خصوص نقشی که آدمیان در قرن جدید ایفا می‌کنند از سوی دیگر، بیش از پیش مسئولان و مقامات تعلیم و تربیت را دلمشغول هدایت و ساماندهی فرایندهای آموزش مدرسه‌ای نموده است، و در این میان برنامه‌های درسی به عنوان محوری‌ترین عامل در تعیین سرنوشت نسل آینده از اهمیتی دوچندان برخوردار شده است.

برنامه‌ریزی درسی جزء اساسی هر نظام آموزشی است. و در واقع نقش کلیدی و حساس در تغییر و اصلاح نظام آموزشی ایفا می‌کند. با توجه به اهمیت و حساسیت این نقش، ارزشیابی مستمر برنامه‌های درسی در سطوح گوناگون امر ضروری به نظر می‌رسد. به طور کلی موضوع برنامه‌های درسی با مساله ارزشیابی رابطه تنگاتنگی دارد. برنامه‌درسی نه تنها به عنوان یک علم، بلکه به عنوان یک هنر عملی است و در فرایند ارزشیابی مستمر صیقل یافته محک زده می‌شود.

حال، با توجه به اهمیت جایگاه برنامه‌درسی، که مهمترین عنصر تشکیل‌دهنده نظام تعلیم و تربیت بوده و به منزله قلب آن نظام است، و نیز با توجه به اینکه ارزشیابی یکی از ارکان بسیار مهم برنامه‌ریزی درسی به حساب می‌آید، لازم است برنامه‌درسی قصدشده، اجراشده و کسب‌شده در نظام آموزشی کشور به طور مرتب مورد ارزیابی و بازنگری قرار گیرند.

برنامه‌درسی شامل فرصت‌های یادگیری و کلیه تجاربی است که با نظارت و مسئولیت نظام آموزشی (یا مدرسه) و به منظور ایجاد تغییر مطلوب در دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌های فراگیران طراحی و اجرا می‌شود و عملکرد و بازده آن مورد ارزشیابی قرار می‌گیرد (احمدی، ۱۳۷۶). فرایند برنامه‌ریزی درسی که منجر به تولید یک برنامه‌درسی می‌شود، شامل سه مرحله اساسی، طراحی برنامه‌درسی، اجرای برنامه‌درسی و ارزشیابی از یک برنامه‌درس است.

در فرایند طراحی، تولید و اجرای برنامه‌های درسی معمولاً از سه نوع برنامه‌درسی قصدشده^۱، اجراشده^۲ و کسب‌شده^۳ سخن به میان می‌آید. برنامه قصدشده به آرمان‌ها، هدف‌ها، محتوا، روش‌های یاددهی-یادگیری و وسایل پیش‌بینی شده در برنامه‌درسی توجه دارد که در یک نظام آموزشی از جانب برنامه‌ریزان درسی پیشنهاد و تجویز می‌شود. منظور از برنامه‌درسی اجراشده، مجموعه اقدامات و فعالیت‌های یاددهی-یادگیری است که بر

^۱. Intended curriculum

^۲. Implemented curriculum

^۳. Attained curriculum

اساس برنامه‌درسی مورد نظر و آنچه که معلمان از آن برداشت کرده‌اند در محیط واقعی مدرسه و کلاس‌های درس به اجرا در می‌آید. مراد از برنامه‌درسی کسب‌شده در واقع یادگیری‌هایی است که از طریق به اجرا در آمدن برنامه‌درسی در مجموعه دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌های دانش‌آموزان به وجود می‌آید. انتظار می‌رود که در این مرحله دانش‌آموزان بتوانند به بخش قابل توجهی از هدف‌های برنامه قصد شده نایل گردند (احمدی، ۱۳۸۵، ص ۵۳). وجود فاصله و ناهماهنگی بسیار میان سه برنامه مذکور به عنوان ضعف اساسی در هر برنامه‌درسی قلمداد می‌شود که گروه دست‌اندرکار فرایند برنامه‌ریزی درسی باید بکوشد تا آن را به حداقل برساند.

۱-۲- بیان مسئله

فرایند برنامه‌ریزی درسی شامل سه مرحله طراحی و تولید، اجرا و ارزشیابی است. دست‌اندرکاران برنامه‌ریزی درسی بر این باورند که معمولاً بین آنچه که برنامه‌ریزان درسی به عنوان برنامه‌درسی قصدشده طراحی و تولید می‌کنند و آنچه که در عمل از جانب معلمان و دانش‌آموزان در کلاس درس اجرا می‌شود و آنچه که فراگیران در اثر اجرای برنامه کسب می‌کنند و جز آموخته‌های آنان قرار می‌گیرد، فاصله قابل توجهی وجود دارد (مهر محمدی، ۱۳۸۹). به همین سبب، یکی از راه‌های ارتقای کیفیت هر نظام آموزشی این است که برنامه‌های درسی به شکل مستمر و پیگیر مورد ارزشیابی قرار گرفته و با توجه به نتایج به دست آمده مورد اصلاح و بازنگری قرار گیرد. بنابراین ارزش‌یابی برنامه‌های درسی به عنوان عنصری جدایی ناپذیر از مراحل مختلف برنامه‌ریزی درسی قلمداد می‌شود که در نهایت فرایند اصلاح و بهبود و تغییر برنامه‌ها را در مراحل طراحی و تولید و اجرای برنامه دنبال می‌کند. آنچه مسلم است وجود هماهنگی و تعادل میان سه برنامه قصدشده، اجراشده و کسب‌شده، می‌تواند نمایانگر مطلوبیت و کارایی یک برنامه‌درسی موفق قلمداد شود. باید توجه داشت، که تنها از طریق ارزش‌یابی عناصر و مواد آموزشی است که می‌توان بر ضعف‌ها و نارسایی‌های آن پی برد و بر اساس اطلاعات به دست آمده در جهت اصلاح و بهبود اجزا و عناصر برنامه گام برداشت. چرا که یکی از مهمترین ویژگیهای یک برنامه‌درسی مؤثر و کارآمد وجود همخوانی و هماهنگی درونی میان عناصر تشکیل دهنده آن برنامه است (احمدی، ۱۳۸۸، ص ۴).

به همین جهت تمام کوشش برنامه‌ریزان درسی آن است که با نظارت بر فرایند اجرای برنامه تا حد امکان بتوانند ارتباط این سه مرحله را با یکدیگر تشخیص داده و از این طریق به کاهش فاصله بین سه برنامه